

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASİ LİDERLERİ: ATATÜRK'TEN DEMİREL'E ÜST SİYASİ ELİTLER

ALİ ÇAĞLAR

(Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, 06532, ANKARA)

D. ALİ ARSLAN

(Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, TOKAT)

Özet:

Bu makalenin amacı, Türk üst siyasi liderlerini sosyolojik açıdan incelemektir. Üst siyasi elitlerin sosyal özgeçmişleri ile ilgili temel veriler kullanılarak, Türk siyasi liderlerinin sosyo-politik portresini çizmek ve Türkiye'de elitlerin dolaşımı konusunda etkili olan temel etkenlerin ortaya konması hedeflenmiştir. TBMM kayıtları ve konuyla ilgili yayınları tarayarak oluşturulan veri tabanı analiz edildiğinde şu sonuca varıldı: Türkiye'de üst siyasi liderlik çok iyi eğitim görmüş, yabancı dil bilen, orta yaşın üzeri, evli ve küçük aile yapısına sahip, sivil bürokrasi veya asker kökenli erkeklerin işidir.

Abstract:

The Turkish Political Elites: The Top Political Leaders From Atatürk to Demirel

This study was designed to find general characteristics of Turkish top political leaders. Social background characteristics were employed to realise the purposes. Documentary and historical research techniques were used to carry out the study. As a result of examining all the Turkish political leaders in the Republican period (since 1920 up to the present day), the following major findings were discovered: The large majority of the Turkish top political leaders were well educated, male, early advanced aged, married and with a small family size. Moreover, the large majority of the leaders have bureaucratic civil or military background.

Anahtar Sözcükler: Elit, siyasi elitler, üst siyasi elitler, Türk siyasi elitleri, iktidar ve iktidar yapısı.

Keywords: Elite, political elites, top political elites, Turkish political elites, power and power structure.

1. KONU, YÖNTEM VE TEMEL KAVRAMLAR

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet'ten günümüze, Atatürk'ten Demirel'e, üst Türk siyasi elitlerinin, sosyo-ekonomik kökenlerini temel alarak, sosyo-politik portrelerini çizmek ve Türkiye'de elitlerin dolaşımı konusunda rol oynayan temel faktörleri ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için ilk önce çok genel olarak çalışmanın yöntemi üzerinde durulmuştur. Daha sonra, çalışma boyunca kullanılacak temel kavramlar verilmiştir. Üçüncü olarak, üst siyasi elitlerin sosyal anatomileri, yaş, eğitim, meslek, cinsiyet, aile yapısı ve medeni durum faktörleri baz alınarak, açıklanmıştır. Son olarak konu ile ilgili bir genel değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma, özelliği gereği niceliksel (quantitative) ve tanımlayıcı (descriptive) bir araştırmadır. Veriler, özellikle, TBMM milletvekili kayıtları, TBMM albümleri ve TBMM kütüphanesindeki ilgili diğer kaynaklar kullanılarak ikincil veriler tekniği ile elde edilmiştir. Atatürk'ten Demirel'e tüm üst siyasi elitler, diğer bir deyişle, tüm cumhurbaşkanları, başbakanlar, meclis başkanları ile 4 ve daha fazla dönem bakanlık yapmış üst siyasi elitler, çalışma kapsamına alındığı için, ayrıca bir örneklem tespitine gidilmemiştir. Tarihsel bir perspektif içerisinde ilgili belgelerden hareketle bir veri seti oluşturulmuş ve bu veriler çalışmanın amacına uygun bir biçimde tablolaştırılarak sunulmuştur. Bununla birlikte, her ne kadar etnik köken, dinsel/mezhepsel faktörlerin sosyo-ekonomik köken içinde yer alması gerekiyorsa da; mevcut yasalar vatandaşlar arasında bu kriterler ölçüğünde bir ayırım yapmıyor olduğundan bu faktörlere ilişkin verileri elde etmek olanaklı olmamıştır.

Bilindiği üzere, Türk siyasi hayatı Cumhuriyet'in başlangıcından günümüze dek çok çalkantılı dönemlerden geçmiş ve demokratik sürecin yerleştirilmesinde yaşanan olaylarda üst siyasi elitlerin etkisi ve fonksiyonları oldukça önemli bir rol oynamıştır. Diğer bir deyişle, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş, tek parti dönemi, çok partili döneme geçiş çalışmaları ve nihayetinde çok partili döneme geçiş, ortalama 10'ar yıllık dönemlerle birbirini izleyen askeri müdahaleler, anayasa değişiklikleri ve sonuçta tekrar parlamenter sisteme geçişler göz önüne alındığında; üst siyasi elitler kimi zaman kişilikleri, karizmaları ve kimi zaman da uyguladıkları politikaları ile Türk siyasi hayatında çok önemli bir rol oynamışlardır. Üst siyasi elitler, en üst düzey ve nihai karar vericiler olarak, toplumumuzun geçmişinde olduğu gibi, bugünü de hayati rol oynamaktadırlar. Bu özellikleri ile Cumhuriyet'in başlangıcından günümüze, toplumu huzur ve refaha götüren isabetli ve yerinde kararlarda da, ülkeyi çıkmaza ve krizlere sürükleyen kritik süreçlerde de başrol oynamış aktörlerdir. Yalnızca toplumun yararına sonuçlanmış isabetli kararların onurunu değil, aynı şekilde toplumsal hüsrana veya düş kırıklıkları ile sonuçlanan hatalı

tercihlerin, yanlış kararların vebalini de büyük ölçüde onlar paylaşırlar. Deyim yerindeyse, ülkenin kaderini onlar yönlendirmiş, toplumun rotasını onlar çizmiş, devlet ve toplumun portresini onlar şekillendirmişlerdir. Yalnızca uyacağımız toplumsal ve siyasal kuralları değil, toplumun bir bireyi olarak oynayacağımız rolleri de bir anlamda onlar belirlemiştir. Hangi toplumsal kaynaklardan kimlere ne kadar pay verileceğinden, hangi sosyal yükten kimlere ne kadar külfet yükleneceğine kadar pek çok kararda onlar etkili olmuşlardır.

Bugün de yukarıda sayılan bütün bu süreç ve gerçeklikleri şekillendirmekte olan yine onlardır ve gelecekte de yine onlar olacaktır. Yalnızca toplumun hayatında değil, bireylerin yaşantılarını da yönlendiren; toplumun kaderi ile birlikte büyük ölçüde bireylerin de kaderini çizen üst siyasi elitler kimlerdir? İşte bu soruların cevabını bulmak, Türk siyasi liderlerinin genel sosyal profilini çizmek, bu çalışmanın hedefidir. Bu çalışma, Türk toplumunun iktidar yapısının daha iyi anlaşılmasına ve birtakım sosyal-siyasal gelişmelerin daha objektif değerlendirilebilmesine katkıda bulunacaktır. Sunulan analizde temel değişkenler olarak yaş, eğitim düzeyi, eğitim türü, meslek, yabancı dil, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı değişkenleri kullanılmıştır.

Ülkemizde siyasal elitler ve özellikle de üst siyasi elitler konusunda daha önce yapılmış çalışmalara bakıldığında, konunun çok da fazla çalışılmamış olduğu görülecektir. Gerçi tek tek üst siyasi elitlere ilişkin yapılmış çalışmalara -örneğin, Kazancıgil ve Özbudun, 1981; Reich, 1990; Turan, 1994; Heper, 1998-, hatta kitap halinde, rastlamak olanaklıysa da hepsini bir arada karşılaştırmalı olarak, özellikle sosyo-kültürel anatomileri açısından ele alan çalışmalar yok gibidir. Diğer taraftan Türk siyasi elitleri konusundaki literatüre bakıldığında, önemli sayılacak bazı çalışmalara rastlamak olanaklıdır: Bu konuda yapılmış ilk sistematik elit araştırması olarak Frey (1965)'in çalışması kabul edilebilir. 1920-1957 yılları arasında görev yapmış Türk siyasi elitlerini kapsayan bu çalışma, metodolojik açıdan da önemli bir çalışmadır. Bununla birlikte, siyasi elitler alanında yeni sayılabilecek çalışmalardan biri de Turhan (1991)'in çalışmasıdır. Çoğunlukla ikincil veri içeren ve bir derleme niteliğinde olan çalışma, sistematik bütünlükten yoksun da olsa, literatürün bu konudaki zayıflığı açısından bakıldığında yine de önemli olarak kabul edilebilir. Ayrıca, Kışlalı (1994) ile Landau, Özbudun, Tachau (1980)'nun ortak çalışması da Türk siyasi elitleri konusunda yapılmış önemli çalışmalardır. Bu ve benzeri araştırmaların, Türk sosyal-siyasal bilimleri alanındaki bilgi birikimine, kuşkusuz, kendi çaplarında çok önemli katkıları olmuştur. Fakat güncellik açısından bakıldığında, bu çalışmaların bazıları ikinci el veri kullanmış, bazıları oldukça dar kapsamlı ve bütünlükten yoksun, çoğu da verileri açısından eskimiş durumdadır. Dolayısıyla bu çalışma, bütün üst Türk siyasi elitlerini, kesintisiz olarak Cumhuriyet'ten

günümüze kadarki dönemlerin tamamını, güncel veriler ışığında çalışarak literatürdeki eksikliği, kendi çapında, gidermeyi amaçlamıştır.

Fransızca 'elite' sözcüğünden dilimize geçmiş olan 'elit' ya da seçkin kavramı, köken olarak Latince 'eligre' ve 'electa'dan gelmektedir. Eligre Latince'de seçme anlamında kullanılırken, 'electa' sözcüğü seçilmiş, en iyisi anlamına gelir. 17. yüzyılda günlük dilde kullanılmaya başlanan bu kavram, daha sonraları üst düzey askerler ve soylular gibi toplumsal saygınlığı fazla olan sosyal grupları tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Bununla birlikte, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi sosyal bilimler alanında kullanılmaya başlanması 19. yüzyılın sonlarına rastlar.

Bilim dünyası, kavramın yaygın kullanımını Pareto (1968) ve Mosca (1939)'ya borçludur. Elit sözcüğünü sosyal bilimlerde ilk kullanan kişi Mosca'dır. Bu kavramı, Saint Simon'dan etkilenecek keşfetmiştir. Kavramın bilimsel alanda ün kazanması ise Pareto sayesinde olmuştur. Pareto 'elit'i, belirli hiyerarşik yapılanmalar içinde en üst konumu elinde bulunduranlar veya kendi faaliyet alanının en iyileri, en etkilileri olarak tanımlar (Arslan, 1995: 12). Kavramın İngiltere ve Amerika'da yaygın kullanımı ise 1930'lu yıllara rastlar. Elit çok öz olarak, toplumsal yapı içinde en üst tabakaya mensup seçkin bireyleri tanımlamada kullanılmaktadır. Elitler toplumdaki diğer insanlara göre zenginlik, güç-iktidar, saygınlık gibi toplumca değer atfedilen sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda daha fazla paya sahip durumdadırlar.

İlk kez 1956'da yayımlanan 'The Power Elites (İktidar Seçkinleri)' isimli sosyolojik çalışmasıyla büyük ün kazanan Mills'e göre elitler, yalnızca kuralları belirlemekle kalmazlar, bunun yanı sıra, milyonlarca insanın oynayacağı rolleri de belirlerler. Giddens ise 'elit'i, toplumsal organizasyon ve kurumların tepesindeki karar verme yetkisine sahip, formel olarak belirlenmiş konumları işgal eden bireyler olarak tanımlar (aktaran Scott, 1991: 32; Ayrıca Giddens, 1972a, 1972b, 1979, 1980). Bütün bu açıklama ve tanımlamaların ışığında, elit kavramının daha ayrıntılı ve çağdaş kullanımı için daha uygun bir tanımının yapılması gerekir. Birçok sosyal bilimci bu konuda, kendi izlediği yaklaşım veya kullandığı metodolojiye uygun olarak çeşitli tanımlar yapmıştır. Bilindiği gibi, sosyal bilimlerde kavramlar genellikle ya teorik açıdan veya metodolojik açıdan ele alınarak tanımlanırlar. Teorik bazda elit, kurumsal iktidara sahip, sosyal kaynakları kontrol eden/edebilecek konumda bulunan, toplumsal karar verme sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak ciddi bir şekilde etkileme (aktif ya da potansiyel olarak) yetisine sahip, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen bireylerdir. Tanımlamada sözü geçen toplumsal kaynaklar yalnızca zenginlik, prestij, statü gibi sosyal ve ekonomik kaynaklar değildir. Bu toplumsal kaynakların yanı sıra, karizma, motivasyon, enerji, zaman gibi

bireysel kaynakları da içerir. Tanımlamada vurgulanan bir diğer önemli nokta ise, toplumsal karar verme sürecini etkileme yetisidir. Süreçte sözü edilen toplumsal kararlar, toplumun tamamını ilgilendiren makro düzey kararlar olabileceği gibi, toplumun büyük çoğunluğunu etkileyecek türden meso (orta) düzey kararlar veya belli bir toplumsal kesimi ilgilendiren mikro düzey kararlar da olabilir.

Karar verme sürecini etkileme ise, karar verme sürecine katılım şeklinde 'doğrudan' olabileceği gibi, lobicilik, baskı grubu oluşturma, kamuoyu yaratma şeklinde 'dolaylı' yollardan da olabilir. Bunların yanı sıra, ne doğrudan ne de dolaylı yollardan karar verme sürecine katılmayan, fakat potansiyel olarak, sahip olduğu sosyal konum veya kontrol ettiği sosyal kaynaklar nedeniyle, istediğinde veya gerektiğinde karar verme sürecini etkileyebilen bireyler de elit tanımlaması içine girer.

Görüldüğü gibi bu teorik tanımlamada temel kriter, sınıfsal pozisyon veya kurumsal pozisyon değildir. Başka bir anlatımla kavram, yalnızca, zorunlu olarak üst tabakadaki bireyleri içermez. Elit üst tabakaya mensup olabileceği gibi, alt toplumsal tabakaların üyeleri içinden de olabilir. Ayrıca elit, kapitalist sınıf veya üst toplumsal sınıf üyeliği anlamına da gelmez. Üst sınıfın yanı sıra, orta sınıf veya işçi sınıfından bireyler de seçkin olabilir.

Elit (seçkin) konusunda açıklık getirilmesi gereken bir başka çok önemli nokta da, kavramın hiçbir değer yükü taşımadığı gerçeğidir: Elit kavramı tamamen nötr bir kavramdır ve her türlü değer yükünden arındırılmıştır denebilir. Daha açık bir deyimle, sosyolojik anlamda elit ya da seçkin demek, asla en akıllı, en zeki, en yetenekli, en becerikli, ahlaki ve insani nitelikler bakımından en üstün demek değildir. Elit tanımı kapsamına giren bir birey, sözü edilen bu nitelikleri taşıyor olabileceği gibi, bu niteliklerin bir kısmını hatta hiçbirini taşıyor da olabilir.

Bu teorik tanımlamada, elit kavramına açıklık getirmede kullanılan üç temel kriter, 'güç (iktidar)', 'kontrol' ve 'etki' dir: Bireylerin aktif ya da potansiyel güç sahibi olmaları, doğrudan veya dolaylı yollardan karar verme sürecini etkileyebilecek konumda olmaları ve/veya yukarıda sözü edilen sosyal kaynakları kontrol edici konumda olmaları, onların elit olarak tanımlanabilmesi için gerekli ve yeterli koşullardır.

Kavramların metodolojik açıdan tanımlamaları ise çoğunlukla, teorik tanımlamalara oranla daha dar kapsamlı, daha basite indirgeyici, daha pratik ve işlevseldir. Bu çalışmada da, yukarıdaki teorik tanımlamaya paralel olarak, metodolojik açıdan konuyu daha netleştirmek, basite indirgeyerek daha

operasyonel kılmak için 'konumcu yaklaşım (the positional approach)' kullanılacaktır (geniş bilgi için bkz. Moysen and Wagstaffe, 1987). Bu yaklaşım zaman zaman 'kurumsal yaklaşım (the institutional approach)' olarak da adlandırılır. Bu konuda sık kullanılan bir diğer yaklaşım ise 'üncü yaklaşım (the reputational approach)' ve 'kararçı yaklaşım (the decisional approach)'dir. Konumcu ve kararçı yaklaşımların sentezinden hareketle elit, önemli toplumsal kurumların formel hiyerarşik yapısı içinde en üst ya da en üste yakın, karar verici konumdaki pozisyonlarını işgal eden bireyler olarak tanımlanabilir. Bu temel toplumsal kurumların başında ise hiç kuşkusuz siyaset, ekonomi, askerlik, yargı, eğitim ve medya (yazılı ve görsel basın) gelir.

Bu çalışmada kullanılan bir diğer ana kavram ise siyasi elit kavramıdır. Ancak siyasi elitleri tanımlarken de metodolojik tanımlama ön planda tutulacak ve 'konumsal yaklaşım' kullanılacaktır. Konumsal yaklaşımdan hareketle siyasi elitler, siyaset kurumu içinde, en üst ya da en üste yakın konumları işgal eden bireyler olarak tanımlanabilir. Siyasi parti liderleri, siyasi partilerin genel sekreterleri ve en etkili diğer üst kurul üyeleri, hükümet başkanları ve bakanlar, meclis başkanları, cumhurbaşkanı ya da devlet başkanı gibi elitler bu tanım kapsamına girerler.

Çalışmada kullanılan bir diğer kavram, üst siyasi elitler kavramıdır. Tanımlamaya netlik kazandırmak ve işlevsel kolaylık sağlamak amacıyla burada da konumsal yaklaşım (kurumsal yaklaşım) ön planda tutulmuştur. Mills (1956, 1963)'in de belirttiği gibi, iktidar modern toplumlarda kurumsallaşmıştır. Dolayısıyla, iktidarın yoğunlaştığı bu toplumsal kurumlar, toplumun hiyerarşik yapısı içinde stratejik öneme sahiptir ve sistemin en etkin kurumları olarak görev yaparlar. Sosyo-politik yapının en önemli ve etkin pozisyonları da genellikle, bu stratejik kurumların hiyerarşik yapısının, en üst ya da en üste yakın konumlarında bulunurlar. Bu yaklaşım ışığında, siyaset kurumunun en etkin konumları olan cumhurbaşkanlığı, meclis başkanlığı, başbakanlık ve bakanlar kurulu, Parry (1969)'nin deyişiyle, sosyal yapının stratejik kumanda mevkileri olarak belirlenmiştir. Bu noktadan hareketle de, Cumhuriyet'ten günümüze kadarki süreç içinde cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, meclis başkanlığı ve dört veya daha fazla dönemde bakanlık yapmış ya da yapmakta olan bireyler üst siyasi elitler (Türk siyasi liderleri) olarak kabul edilmiştir.

İktidar ya da güç kavramının tanımlanması konusunda sosyologlar arasında tam bir uzlaşma yoktur. Bununla birlikte, Weber (1968)'in tanımlaması bilimsel literatürde etkin bir kullanıma sahiptir. Weber'e göre güç, sosyal ilişkiler sistemi içinde bireyin karşıtlarına rağmen kendi amaçlarını gerçekleştirebilmesi durumudur. Güç, iktidar (ya da erk) bir sosyal ilişkiler

sistemidir ve sosyal ilişkiler dizgesi içerisinde anlam kazanır. İnsanlar, ancak diğer insanlarla ilişki içine girdiğinde güç olgusu ortaya çıkar. Siyasal güç için de durum aynıdır. Bu kavram 'kontrol, sahiplik ve etki (karar verme süreci üzerinde etkili olma) kavramları ile yakından ilişkilidir. Bu açıklamaların ışığında güç ya da iktidar, karar verme süreci üzerinde etkili olma ve karşıtlarının direncine rağmen amaçlarını gerçekleştirebilme, isteklerini yaptırabilme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bir başka deyimle iktidar veya erk, toplumsal kararların şekillenmesinde etkili ve/veya yetkili olma durumudur.

Şimdi de bu temel kavramların ışığında Türk üst siyasi elitlerin sosyal anatomilerinin analizi sunulacaktır.

2. CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE TÜRK ÜST SİYASİ ELİTLERİNİN SOSYAL ANATOMİLERİ

Bu bölümde, buldukları konum, kontrol ettikleri toplumsal, ekonomik ve siyasal kaynaklar ve sahip oldukları güç bakımından toplumun en üst tabakasını oluşturan Türk üst siyasi elitlerinin sosyal anatomileri incelenmiştir.

2.1. Yaş

Elde edilen veriler analiz edildiklerinde Türk siyasal ve toplumsal hayatında yaş etkeninin, halen oldukça büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Elitlerin dolaşımında da bu değişken çarpıcı bir şekilde kendini göstermektedir. Diğer bir deyişle, Türk siyasal hayatında orta yaş ve sonrasının ezici bir ağırlığı vardır. Üst siyasi elitler konusunda da aynı ezici ağırlık göze çarpmaktadır. Tablo-1'de de açıkça görüldüğü gibi, ileri yaş olarak tanımlanan 55 ve sonrası yaş grubu, Türk siyasal liderleri arasında %48.6'lık orana sahiptir. Orta yaşlı (40-54 yaş grubu) Türk siyasal liderlerinin oranı ise %43.9'dur. Üst siyasi elit konumuna ulaşabilmek için gençleri, çok çetin ve zorlu bir mücadele bekliyor denebilir. Bu elit grubun içinde gençlerin (39 yaşına kadar olan) oranı yalnızca %7.6'dır.

Üst siyasi elit tanımlaması içine alınan siyasal elit kategorileri ayrı ayrı incelendiğinde, yaş etkeninin Türk toplumunun siyasal yapısı içindeki yeri konusunda daha detaylı ve çarpıcı bulgularla karşılaşmaktadır. Türk Cumhurbaşkanlarının %77.8'i ileri yaşlı, %22.2'si orta yaşlıdır. Bu kategoride gençler yaş engeline takılmışlardır. Bu konuda 'yaşçı' (ageist) yaklaşım etkindir ve yasal düzenlemelerle gençlerin cumhurbaşkanı adayı olmaları dahi

engellenmiştir. Bilindiği üzere yasal düzenlemelere göre cumhurbaşkanı olmak için en az 40, milletvekili olmak için ise en az 30 yaşında olmak gerekmektedir.

Tablo-1: Türk Siyasi Liderleri ile İlgili Yaş Grupları

Yaş Grupları	Üst Siyasi Elitler				Genel
	Cumhurbaşkanları	Meclis Başkanları	Başbakanlar	Bakanlar*	Ortalama (%)
30-34	-	-	-	1.5	0.4
35-39	-	11.8	4.5	12.3	7.2
40-44	11.1	11.8	18.2	32.3	18.3
45-49	-	11.8	4.5	26.2	10.6
50-54	11.1	17.6	18.2	13.1	15
55-59	-	11.8	27.3	12.3	12.9
60-64	11.1	29.4	9.1	2.3	13.0
65-69	55.6	5.9	13.6	-	18.8
70-85	11.1	-	4.5	-	3.9
Ortalama Yaş	62	53.3	54.6	46.1	54

* 4 ve daha fazla dönem bakanlık yapmış siyasi elitler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı için durum biraz daha farklıdır: Aslan payına, %48.1'lik oranla halen yaşlılar sahip olmasına rağmen, %11.8'lik bir oranla da olsa gençlerin önemli bir etkinliği vardır. Orta yaşlı meclis başkanları ise %41.2 oranındadır. Tablo-1'e bakıldığında, başbakanlıkta da yaşlıların aslan payını kimseye kaptırmadığı görülmektedir. Gençlere ise %4.5'lik bir sus payı düşmektedir. Orta yaşlı başbakanların oranı, orta yaşlı meclis başkanlarınıninkine yakındır (%40.9). Bakanlar kategorisinde ağırlık orta yaşlıların eline geçmiştir. Dört ya da daha çok kez bakanlık yapmış olanların büyük çoğunluğu (%71.6'sı) orta yaşlıdır. Bu kategoride gençlerin ve yaşlıların oranı hemen hemen aynı olup %14 civarındadır.

Özetle Türk cumhurbaşkanlarının yaş ortalaması 62, meclis başkanlarınıninki 53.3, başbakanlarınıninki 54.6, bakanların yaş ortalaması ise 46.1'dir. Kısacası, Türkiye'de üst siyasi elit olarak görev yapmış olanlar çoğunlukla orta ve ileri yaşa sahiptirler denebilir. Bunda, yaşlı insanın daha bilge olacağı doğrultusunda sahip olunan genel kültürel değer anlayışının rol oynadığı ileri sürülebilir. Ataerkil aile ve toplum yapısının siyasi alana yansması da önemli bir etmendir.

2.2. Eğitim Durumu

Türkiye'de elit dolaşımında çok önemli etkiye sahip bir diğer etken 'eğitim değişkeni'dir. Türk siyasi liderleri bir bütün olarak

değerlendirildiklerinde. yüksek bir eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Bu eğitim düzeyi Türk toplumunun genel eğitim durumu ile karşılaştırıldığında çarpıcı bir görünüm sergilemektedir. Üst siyasi elitlerin %94.8'i üniversite ya da üstü -master ve doktora- bir eğitime sahiptir. Geriye kalan %5.2'lik bir kesim ise, ya özel eğitilidir veya lise mezunudur.

Cumhurbaşkanlarının %88.9'u üniversite mezunudur. Yalnızca bir Cumhurbaşkanı (Celal Bayar) özel eğitim almıştır. Tablo-2'de de görüldüğü gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlarının tamamı; başbakanların %90.9'u, bakanların ise hemen hemen tamamına yakını (%99.2) üniversite veya üstü eğitilidir. Lise eğitilmiş başbakanların oranı %9.1, bakanların oranı ise %0.8'dir

Tablo-2: Türk Siyasi Liderlerinin Eğitim Düzeyleri ve Yabancı Dil Bilme Durumu

Üst Siyasi Elitler	Eğitim Düzeyi (%)		Yabancı Dil Bilme Durumu					Orta Yab. Dil
	Üniv.ve üstü	Lise	Bilmiyor	Bir	İki	Üç	Dört +	
Cumhurbaşkanı	88.9	11.1	-	66.7	11.1	22.2	-	1.56
Meclis Başkanı	100	-	23.5	35.3	29.4	5.9	5.9	1.35
Başbakan	90.9	9.1	4.1	45.5	36.4	13.6	-	1.59
Bakanlar	99.2	0.8	12.3	46.9	26.9	10.8	3.1	1.45
Ortalama	94.7	5.3	10.7	48.6	26	13.1	2.3	1.5

Bu seçkin görünüm, yabancı dil bilme konusunda da devam etmektedir. Üst siyasi elitlerin %89.3'ü en az bir yabancı dil, %41.4'ü ise iki ya da daha fazla sayıda yabancı dil bilmektedir. Üst Türk siyasi elitlerinin yabancı dil ortalaması 1.5'tir. Türkçe dışında herhangi bir yabancı dil bilmeyenlerin oranı ise %10.7'dir.

Yabancı dil konusundaki bulgular daha yakından irdelendiğinde şunu söylemek olanaklıdır: Cumhurbaşkanlarının tamamı en az bir (%66.7) yabancı dil bilmektedir. Meclis başkanlarının %76.5'i, başbakanların %95.5'i, bakanların ise %87.7'si en az bir yabancı dil bilmektedir. Üst siyasi elitler arasında yabancı dili olmayanların en büyük grubunu %23.5'lik bir oranla meclis başkanları oluşturmaktadır.

2.3. Eğitim Türü

Elitlerin dolaşımını etkileme bakımından, eğitim düzeyi kadar önemli bir başka değişken de 'eğitimin türü'dür. Genel olarak, üst siyasi liderlerin yaklaşık üçte biri (%31.1) askeri eğitim almıştır. İkinci ağırlıktaki eğitim türü ise

%22'lik oranla hukuktur. Üçüncü sıradaki eğitim türü olan ekonomik-sosyal ve siyasi bilimlerin oranı %19.8'dir. Mimar ve mühendisler -orman ve ziraat mühendisleri de dahil- %16.6'lık oranla dördüncü sıradadır. Eğitim bilimleri ise %1.7 ile son sırada yer almıştır.

Tablo-3'te de görüleceği gibi, Türk cumhurbaşkanlarının %66.7'si askeri eğitim almıştır. İkinci önemli eğitim türü ise mühendisliktir (%22.2). Bu iki meslek kökeni dışından gelmiş olanların oranı ancak %11.1'dir. Veriler, ülkenin en üst makamı olan cumhurbaşkanlığının bir anlamda ordu kökenlilerle mühendislerin tekelinde kaldığını göstermektedir. Bu durumun dünya konjonktürüne paralel bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Çünkü 1950'li yıllara kadar I. ve II. Dünya savaşlarının etkisi ile askerler hep ön planda olmuşlardır. Bir anlamda mevcut koşullar bu durumu yaratmışlardır. Oysa 1950'li yıllardan sonra dünya ülkeleri yeniden yapılanma gereksinimi duymuşlardır. İşte bu aşamadan itibaren ise mühendisler ön plana çıkmaya başlamışlardır. Gerçi bu durum, özellikle gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde çoktan değişmiştir. Türkiye'de bu geleneğin hâlâ varlığını koruduğu söylenebilir. Bu durumun Türk siyasal kültürünün bir ürünü olduğu söylenebilir. Çünkü siyasal elit konumuna bir kez yükselen kişi, yenilgilere uğrasa da koltuk ve konumunu mezara kadar muhafaza etme eğilimi göstermektedir.

Meclis başkanları arasında en popüler eğitim türü olan hukuk %35.3'lük orana sahiptir. Askeri eğitilmiş meclis başkanlarının oranı ise %29.4. Siyasi ve sosyal bilimler ise üçüncü sırada etkili bir eğitim türüdür (%23.5).

Tablo-3: Üst Siyasi Liderlerin Gördükleri Eğitim Türleri

Eğitim Türü	Üst Siyasi Elitler				Ort. (%)
	Cumhurbaşkanı	Meclis Başkanı	Başbakan	Bakanlar	
Hukuk	-	35.3	18.2	34.6	22.0
Müh. & MİM.	22.2	5.9	13.6	14.6	14.0
Sos-Pol-Tic. Bil.	-	23.5	27.3	28.5	19.8
Tıp	-	-	4.5	9.2	3.4
Askeri	66.7	29.4	22.7	5.4	31.1
Eğitim	-	-	4.5	2.3	1.7
Orm. ve Zir. Müh.	-	5.9	-	4.6	2.6
Öteki	11.1	-	9.1	0.8	5.3

Başbakanlar ise biraz daha farklı görünüm sergilemektedirler: Ekonomi-siyaset ve öteki sosyal bilimler, başbakanların gördükleri eğitim türleri arasında ilk sırayı (%27.3) almaktadır. Askeri eğitim ise, meclis başkanlarında olduğu

gibi, başbakanlarda da ikinci sıradadır. (%22.7). Bu kategoriye giren siyasi elitler için üçüncü önemli eğitim türü hukuktur (%18.2). Mühendislik ise dördüncü sırada (%13.6) yer almaktadır. Bakanlarda ise durum daha da farklıdır: Hukuk ilk sırada, sosyal-siyasi ve ekonomik bilimler ikinci sırada, mühendislik üçüncü, askeri eğitim ise dördüncü sırada yer alan eğitim türleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerlerin bakan olarak arka plana düşmelerinin başlıca nedeni, siyasal parti örgüt kadrolarında askerlerin ender yer alışı ve dolayısıyla milletvekili olarak seçilmiyor oluşlarıdır denebilir. Bakanlık yapmış olan asker kökenliler ise daha çok askeri müdahale dönemlerinde görev almışlardır.

2.4. Meslekler

Türk toplumunun sosyal yapısı içinde ve elit dolaşım projesinde etkili olan bir diğer önemli etken de meslek türüdür. Türkiye'de üst düzey elit konumuna ulaşmada en etkili meslek türü sivil bürokrasi ve yöneticiliklerdir: Türk siyasi liderlerinin %33.3'ü sivil bürokrat ya da yöneticilerin arasından çıkmıştır. Mühendis kökenli cumhurbaşkanları, meclis başkanları ve başbakanlar, bürokrasiden gelmiş oldukları için, -örneğin Demirel DSİ'den, Özal EİEİ ve DPT'den- tablodaki 'mühendislik' meslek kategorisi içinde değerlendirilmemiş; onlara 'bürokrat ve yönetici' kategorisi içinde yer verilmiştir. Askeriye kökenli elitlerin oranı ise %29.9'dur. Dolayısıyla askerlik ikinci sırada önemli meslek olarak ortaya çıkmıştır. Hakim, savcı ve avukatları da kapsayan hukukçular ise üçüncü önemli meslek grubunu oluşturmaktadırlar (%16.3). Çoğunluğu üniversite kökenli eğitimciler ise %10.2'lik bir orana sahiptir. Diğer meslekler, tabloda da görüldüğü gibi, çok küçük oranlara sahiptirler.

Cumhurbaşkanlarının yaklaşık üçte ikisinin asker, geriye kalan üçte birinin de sivil bürokrat olduğu tespit edilmiştir. Bu iki kategori dışında başka mesleklere rastlanmamıştır. Meclis başkanlığı ise farklı bir görünüm sergilemektedir: Sivil bürokrat ve yöneticiler, askerler ve hukukçular bu siyasi elit grubu içinde %29.4 ile eşit oranda temsil edilmektedirler. Eğitimcilerin meclis başkanlığı içindeki yeri ise %5.9'dur. Diğer bütün meslekler ancak %5.9'luk bir grubu oluşturmuşlardır.

Başbakanlara gelince; sivil bürokrasi ve yöneticilik kökenli başbakanlarla, eğitimci başbakanların oranı aynıdır (%22.7). Bu meslekleri %18.2 ile askerler izlemektedir. Hukukçular %13.6'lık bir oranla üçüncü sırayı almışlardır. Bu meslekler dışında kalan diğer bütün mesleklerin oranı ise ancak %22.6'dır.

Tablo-4: Türk Siyasi Liderlerinin Mesleksel Özgeçmişleri

Meslekler	Üst Siyasi Elitler				Ortalama (%)
	Cumhurbaşkanı	Meclis Başkanı	Başbakan	Bakanlar	
Bürokr. & Yönetici	33.3	29.4	22.7	47.7	33.3
Hukukçu	-	29.4	13.6	22.3	16.3
Mühendis	-	-	-	2.3	0.6
Tıp (Doktor)	-	-	4.5	3.8	2.1
Müteahhit	-	-	-	1.5	0.4
Dişçi, Eczacı, Veter.	-	-	-	1.5	0.4
Eğitimci	-	5.9	22.7	12.3	10.2
Asker	66.7	29.4	18.2	5.4	29.9
Tüccar, Sanayici	-	-	4.5	-	1.1
Orman-Ziraat Müh.	-	-	-	0.8	0.2
Sendikacı	-	-	-	0.8	0.2
Öteki	-	5.9	13.6	1.5	5.3

Dört ya da daha fazla kere bakanlık yapmış siyasi elitlerin yaklaşık yarısı sivil bürokrat ya da yönetici kökenlidir (%47.7). Bir diğer etkili meslek grubu olan hukukçuların oranı %22.3'tür. Üniversite öğretim üyeleri %12.3 ile üçüncü sırada bir yere sahiptir. Askerlerin oranı ise, diğer elit grupları ile karşılaştırıldığında, oldukça düşük, yalnızca %5.4'tür. Bunları da daha çok askeri darbelerin asker kökenli başbakanları oluşturmuştur. Tabloda görüldüğü üzere diğer meslek grupları çok küçük bir oranda başbakan çıkarmışlardır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiklerinde üst siyasi elitlerde başbakan ve bakan düzeyinde az oranda da olsa asker ve bürokratların dışındaki mesleklere doğru bir kayma olduğu görülmektedir.

2.5. Cinsiyet

Cinsiyet etkeni, hiç kuşkusuz dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, elitlerin dolaşımında belirleyici rol oynayan faktörlerin başında gelmektedir. Üst elit pozisyonuna ulaşma kanallarının çoğu kadınlara kapalıdır. Bu konuda çok katı ve belirgin yasal düzenlemeler olmamasına rağmen, bazı toplumsal ve kültürel etkenler, bu yolda kadınların önlerini kesmektedir. Erkek egemen kültürün yaygın olmasından, tarihsel olarak kadınların siyasi arenada rol ve mevki almalarının oldukça geç gerçekleşmiş olmasına kadar pek çok faktör bu konuda etkin olmuştur. Hatta, özellikle bazı ülkelerde, günümüzde bile kadının siyasi arenada hiçbir yeri bulunmamaktadır. Bu ve benzeri durumlar, kadınların siyasi liderlikte de erkeklerin çok gerisinde kalmalarına yol açmıştır. Feminizm ışığında kadın hareket ve örgütlerinin yükselişi, bu duruma tepkinin bir

ürünüdür denebilir. Ülkemizde de yaşanan bu durum, Ka-der gibi sivil toplum kuruluşlarının çabaları ile aşılmaya çalışılmaktadır.

Tablo-5: Cinsiyet, Medeni Durum ve Ortalama Çocuk Sayısına Göre Türk Siyasi Liderleri

Türk Siyasi Liderleri	Cinsiyet (%)		Medeni Durum (%)		Ort. Çocuk Sayısı
	Kadın	Erkek	Evli	Dul-Bekâr	
Cumhurbaşkanları	0.00	100	88.9	11.1	2.22
Meclis Başkanları	0.00	100	82.4	17.6	2.06
Başbakanlar	4.5	95.5	95.5	4.5	2.05
Bakanlar (*)	1.5	98.5	91.5	8.5	2.07
Ortalama	1.5	98.5	89.6	10.4	2.10

(*) 4 ve daha fazla dönem bakanlık yapmış kişiler

Tablo-5'te çoğu alanda olduğu gibi, üst siyasi liderlik konusunda da ezici bir erkek egemenliği söz konusudur. Üst siyasi elitlerin yaklaşık %99'u erkektir. Her elit kategorisi ayrı ayrı ele alındığında da bu ağır üstünlük değişmemektedir.

Cumhurbaşkanlarının ve meclis başkanlarının tamamı, başbakanların biri dışında tamamı erkektir. Dört ya da daha fazla kez bakanlık yapmış üst siyasi elitlerin ise yalnızca %1.5'i kadındır. Toplum nüfusunun yarısını oluşturmalarına karşın kadınların, diğer pek çok toplumsal alanda olduğu gibi, siyasal alanda da bir iktidar gaspına uğradıkları söylenebilir. Tek cinsin egemen olduğu, diğer cinsin edilgen kaldığı her ortamda demokrasinin esası olan eşitliğin sağlanamayacağı açıktır.

2.6. Medeni Durum ve Aile Büyüklüğü

Üst siyasi seçkinlerin yaklaşık %90'ı evli, geriye kalan %10'luk kesimi ise bekâr ya da duldur. Tablo-5'te de açıkça görülebileceği gibi, evlilik ağırlıklı olarak başbakanlar arasında yaygındır. Başbakanların %95.5'i evlidir. Onları, %91.5'lik evlilik oranı ile bakanlar ve %88.9'luk bir oranla cumhurbaşkanları izlemektedirler. Evli meclis başkanlarının oranı ise %82.4'tür.

Türk siyasi seçkinleri, aile büyüklüğü bakımından incelendiğinde, Türk toplumunun ortalama aile büyüklüğünün altında bir değer ortaya çıkmaktadır. Bulgular değerlendirildiğinde üst Türk siyasi seçkinlerinin büyük çoğunluğunun küçük aile yapısına sahip oldukları görülmektedir. Türk liderlerinin sahip oldukları ortalama çocuk sayısı 2.1'dir. Bu sayı Türk toplumunun genel ortalamasının oldukça altındadır. Ortalama çocuk sayısı en

fazla olan kesim Cumhurbaşkanlarıdır. En az çocuk sahibi olan seçkin kesimi ise başbakanlardır. Tablo-5'te de görüldüğü gibi, ortalama çocuk sayısı cumhurbaşkanları için 2.22, başbakanlar için 2.05, meclis başkanları için 2.06, bakanlar için ise 2.07 olarak elde edilmiştir.

Çocuk sayısı bakımından cumhurbaşkanları ilginç bir görünüm arz etmektedirler: Cumhurbaşkanlarının %22'sinin hiç çocuğu yokken, %67'sinin üç ya da daha fazla sayıda çocuğunun olduğu tespit edilmiştir. Öteki elit gruplarında ise (meclis başkanları, başbakanlar ve bakanlar) 2 çocukluk yaygındır. Tablo-6'da da görüldüğü gibi, meclis başkanlarının yarısından çoğu (%53) 2 çocukludur.

Tablo-6: Çocuk Sayısı Bakımından Türk Siyasi Seçkinleri

Çocuk Sayısı	Türk Siyasi Liderleri				Ortalama (%)
	Cumhurbaşkanları	Meclis Başkanları	Başbakanlar	Bakanlar	
Çocuksuz	22.2	17.6	13.6	13.1	16.6
Bir	11.1	-	13.6	17.7	10.6
İki	-	52.9	36.4	34.6	31.0
Üç	55.6	17.6	31.8	23.1	32.0
Dört	11.1	11.8	-	6.9	7.5
Beş- Üstü	-	-	4.5	4.6	1.5

Genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye'de üst siyasi elitlerin %32'sinin üç çocuğa, %31'inin 2 çocuğa, %10.6'sının ise bir çocuğa sahip oldukları görülmektedir. Hiç çocuğu olmayanların oranı %16.6, beş ya da daha fazla sayıda çocukları olanların oranı ise %1.5'tir. Bu konuda göze çarpan öteki noktalara gelince; dörtten fazla çocuğu olan ne cumhurbaşkanı, ne de meclis başkanı vardır. Başbakan ve bakanların yaklaşık %5'i beş ya da daha fazla çocuk sahibidir. Kısacası, üst siyasi elitlerde sahip olunan çocuk sayısı da toplum ortalamasının altındadır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Konumları ve sahip oldukları güç bakımından toplumsal süreçlerin ve bireylerin yaşamları üzerinde yönlendirici, hatta belirleyici durumda bulunan üst siyasi elitler, klasik demokrasi teorisinin vurguladığı 'eşitlikçi' ilkesiyle uyumsuz bir görünüm arz etmektedirler. Aslında, bu uyumsuzluk yalnızca Türkiye'ye özgü bir nitelik değildir. Gelişmekte olan çoğu toplumların yanısıra, gelişmiş batılı demokrasilerde de eşitsizlik söz konusudur. Ancak bu durum gelişmekte olan veya daha geleneksel toplumlarda görece daha fazladır.

Tüm toplumların iktidar yapıları ister yaş, ister eğitim, ister meslekler, isterse öteki kriterler açısından olsun elitist bir görünüm sergilemektedir. Elit grupları içinde, bazı toplumsal gruplar aşırı şekilde temsil edilirken, öteki toplumsal kesimler çok daha az oranda temsil edilmişlerdir. Bu genel bulgu zaman zaman askeri müdahalelerle şekillenen ve bürokrasinin etkisinden tam anlamıyla kurtulamayan Türkiye'nin iktidar yapısı için de geçerlidir. Türk üst siyasi elitleri içinde bürokratların, yaşlıların, erkeklerin, üniversite mezunlarının ve evlilerin ezici bir egemenliği vardır. Özellikle yaş ve cinsiyet olguları gençlerin ve kadınların oldukça aleyhinde bir görünüm sergilemektedir.

Ulaşılan bulgular, Türkiye'de elit dolaşımı konusunda aydınlatıcı ipuçları ortaya koymaktadır. Bu bulgulardan hareketle, Türkiye'ye özgü siyasi lider veya üst siyasi elit tiplmesi şöyle çizilebilir: Türk siyasi lideri orta yaşın üzerinde, üst düzey öğrenim görmüş, evli, iki çocuklu ve küçük aile yapısı olan, birden fazla yabancı dil bilen, mesleki formasyon bakımından yöneticilik, askerlik ya da hukuk kökenli erkektir. Bunların çoğu da çalışma hayatlarının bir veya en önemli bölümünde bürokratik yapmışlardır. Gördükleri resmi eğitim türü askerlik, hukuk, farklı sosyal bilimler ya da mühendisliktir. Buna karşılık üst elit tabaka içinde işçi/sendikacı, esnaf, işadamı ve köylülerin neredeyse hiç yer almadıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (1995), *Turkish Political Elites: Top Political Leadership in Turkey and Social Construction of Turkish Political Elites*, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (Unpublished MSc. Thesis).
- Frey, W.F. (1965), *The Turkish Political Elite*, Massachusetts: MIT Press.
- Giddens, A. (1972a), "Elites". *New Society*, vol. 22, pp. 389-392.
- Giddens, A. (1972b), "Elites in the British Class Structure", *Sociological Review*, v.20, pp. 345-372.
- Giddens, A. (1979), "An Anatomy of the British Ruling Class", *New Society*, vol. 47, pp. 8-10.
- Giddens, A. (1980), *The Class Structure of Advanced Societies*, London: Hutchinson.
- Heper, Metin (1998) *İsmet İnönü: Democrat and A Statesman*, Leiden: Brill.
- Kazancigil, A. and E. Özbudun (eds.) (1981) *A Founder of A State*, London: C. Hurst.
- Kıslalı, A.T. (1994), *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, Ankara: İmge.

- Landau, J.M., Ozbudun, E. and Tachau, F. (1980), *Electoral Politics in the Middle East*, London: Croonm Helm.
- Mills, C.W. (1956), *The Power Elites*, London: Oxford.
- Mills, C. W. (1963), *Power, Politics and People*, NY: Oxford UP.
- Mosca, G. (1939), *The Ruling Class*, New York: McGraw Hill.
- Moyser, G. and Wagstaffe, M. (1987), *Research Methods for Elite Studies*, London: Allen and Unwin.
- Pareto, V. (1968), *The Rise and Fall of the Elites*, New Jersey: The Bedminster.
- Parry, G. (1969), *Political Elites*, London: George Allen & Unwin.
- Reich, B. (ed.) (1990) *Political Leaders of the Contemporary: Middle East and North Africa*, Westport: Connecticut.
- Scott, J. (1991), *Who Rules Britain*, Cambridge: Polity Press.
- Turan, İ. (1994) "Leadership Change in Turkey", in *Mediterranean Politics Vol. 1*, (ed. by Richard Gillespie), London: Pinler.
- Turhan, M. (1991), *Siyasal Elitler*, Ankara: Gündoğan.
- Weber, M. (1968), *Economy and Society*, Bedminster Press, New York, 1968, v. 1. & 2. pp. 302-307 and pp. 926-940.